

Algemeen wordt aangenomen dat boekverkopers met dergelijke geleerdenbladen hun visitekaartje afgaven en klanten naar zich toe lokten. Ook William Heinemann probeerde met zijn *New Review* (1889-1897) de schrijvers uit zijn stal uit te venten. Bij anderen moet de motivatie echter meer gezocht worden in verlichte zendingsdrang (Johannes Immerzeel in zijn *Schouwburg*). De joodse-Amerikaanse uitgever Harold Loeb drukte zijn stempel op *Broom* (1921-1924) om juist zijn literaire idealen ten uitvoer te brengen. In de twintigste eeuw zien we dat redacties het steeds moeilijker vinden om voor een bemoeizieke uitgever te werken. Dit leidde er bij de redactie van *Het tooneel* (1915-1924) toe dat ze zich losmaakte van haar feitelijke uitgever, het Nederlandsch Tooneelverbond, en voor zichzelf begon.

Een derde ontwikkeling die mijns inziens meer aandacht verdiende, heeft te maken met de anonimiteit van journalisten en redacteuren. Tot ver in de negentiende eeuw hielden ze zich, uitzonderingen daargelaten, schuil achter initialen en pseudoniemen. Zo vond de *Bibliothèque Germanique* (1720-1741) haar oorsprong in de ‘Société des Anonymes’, een groepje hugenootse predikanten te Berlijn. Hun geleerde vrienden binnen de Republiek der Letteren wisten echter heel goed wie bij dit geleerdenblad betrokken waren. Waarom wenste men de identiteit niet bloot te geven? Vonden de schrijvers van toen betaalde journalistiek compromitterend? Was de anonimiteit een waarborg voor onpartijdigheid en wilden ze niet op de man spelen? Of beseften ze nog niet hoe ze hun eigen roem konden exploiteren?

Deze gemiste kansen doen niets af aan de kwaliteit van de artikelen in de bundel zelf. Jammer dat sommige mank gaan aan ronkend taalgebruik. ‘Accapareren’, ‘compatriotten’, ‘reciprociteit’, ‘recommandaties’ of simpelweg het ‘in epistolair contact staan met elkaar’: enige eindredactie was wenselijk geweest. Dat had tevens vastgelopen zinnen, soms eindeloos herhaalde opmerkingen over ‘bewaard gebleven brieven’, en onnavolgbare gedachtesprongen kunnen voorkomen. Wellicht had de enigszins merkwaardige hoofdtitel er dan ook anders uitgezien.

Rietje van Vliet

Johan van Merriënboer, *Mansholt. Een biografie* (Amsterdam: Boom, 2006) 493 p. ISBN 9085062497. Tevens verschenen als proefschrift aan de Radboud Universiteit Nijmegen 2006.

In juli 1946 stormde Sicco Mansholt, minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, de burelen van de Trouw-redactie binnen. Na een korte discussie met een van de redactieleden verkocht hij deze een fikse draai om de oren. Aanleiding was een artikel waarin hij werd beschuldigd zaken te hebben gedaan met de bezetter tijdens de oorlog. Mansholt was daarover diep gekrenkt. Het tekent zijn karakter: ongeduldig, gedreven en wilskrachtig. Mansholt heeft, ook in Nederland, vooral faam verworven als E(E)G-landbouwcommissaris. Zijn portefeuille maakte hem tot een van de machtigste mannen van Europa. Internationaal genoot hij veel aanzien, hoewel sommigen, waaronder Charles de Gaulle en Richard Nixon – die Mansholt betitelde als ‘that jackass in the European Commission’ – weinig vriendschappelijke gevoelens ten aanzien van hem koesterden.

Johan van Merriënboer, werkzaam bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis te Nijmegen, kreeg voor het eerst belangstelling voor Mansholt tijdens het schrijven van een hoofdstuk over het naoorlogse landbouwbeleid. Hij besloot er een proef-

schrift aan te wijden. De opbouw daarvan weerspiegelt de verschillende levensfasen van Mansholt: zijn jeugd, een mislukt avontuur in Nederlands-Indië, de start als boer in de Wieringermeer, de oorlog, waarin hij doordringt tot de partijelite van de SDAP, zijn naoorlogs ministerschap, in 1958 gevolgd door het commissariaat van Landbouw in Brussel en na de Europese periode zijn hernieuwde belangstelling voor milieu en ontwikkelingsproblematiek.

Mansholt stamt uit een familie van Groningse ‘rooie hereboeren’. Grootvader Derk, zijn vader Bertus en moeder Wabien waren politiek zeer actief. Sicco kreeg de politieke betrokkenheid in zijn jeugd dus met de paplepel ingegoten. Toen hij midden in de crisisjaren teleurgesteld terugkeerde uit Nederlands-Indië, slaagde hij er met hulp van zijn ouders in om een eigen boerenbedrijf op te bouwen in de net drooggelegde Wieringermeerpolder. Door zijn verzetsactiviteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog, met name op het gebied van de illegale voedselvoorziening in Noord-Holland, raakte hij betrokken bij de bestuurskringen van de SDAP.

Mansholts politieke carrière begon na de oorlog met zijn ministerschap. Zijn verzetsactiviteiten en het feit dat hij zelf boer was, maakten hem extra geschikt voor de post van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening. Hoewel Mansholt van meet af aan een structuurpolitiek (verbetering van de productieomstandigheden voor boeren) voor ogen stond, had hij aanvankelijk vooral een prijs- en productie-instrument nodig om de wederopbouw van Nederland te steunen. Pas halverwege de jaren vijftig, toen Nederlandse boeren de aansluiting met de internationale markt begonnen te verliezen werd het roer omgegooid. Er werd onder andere ingezet op een reductie van het aantal kleine boerenbedrijven. Direct na zijn aantreden als minister had hij al verkondigd dat alle boeren met minder dan vijf hectare grond geen toekomst hadden. Dat was op dat moment 70 procent van de boeren in Nederland. Veel kleine boeren uit de zuidelijke provincies, vaak aanhangers van de KVP, namen hem deze uitspraak niet in dank af.

In 1956 wilde Mansholt minister van Buitenlandse Zaken worden. Drees stak daar een stokje voor en Mansholt kwam op zijn oude plek terug. Maar Nederland was te klein voor hem geworden. Sedert 1950 ontwikkelde hij al plannen voor de Europese eenwording in het algemeen en een gemeenschappelijk landbouwbeleid in het bijzonder. Drees was blij toen Mansholt in 1958 naar Brussel vertrok. Zijn beleid daar leek in sommige opzichten een kopie van het beleid dat hij in Nederland had gevoerd. Nadat via prijsbeleid (garantieprijzen) de landbouw niet langer een struikelblok vormde voor de eenwording van Europa, wilde Mansholt overstappen naar een structuurbeleid. Het Plan-Mansholt (1968), dat voorzag in een sanering van de kleine bedrijven en het scheppen van arbeidsplaatsen elders voor mensen die de landbouwsector moesten verlaten, wekte echter de woede van miljoenen boeren.

Mansholt was geen eurotechnocraat. Hij was en bleef een politiek bezielde persoon. Dat was al duidelijk tijdens zijn Nederlands ministerschap, toen hij in zijn kabinet persoonlijke adviseurs opnam waarvan het salaris op de landbouwbegroting drukte. In zijn Brusselse episode bleef hij gebruik maken van een persoonlijk kabinet. Zijn belangrijkste adviseur is ongetwijfeld Alfred Mozer geweest, die op de achtergrond Mansholt in alles ondersteunende en tegelijkertijd zijn eigen weg bewandelde in het Europese doolhof. Mozer, zo blijkt uit dit proefschrift, verdient zijn eigen biografie.

‘Sicco, are you becoming a hippy’ vroeg een collega hem rond 1970. Het was een rake typering van de omslag in het denken van Mansholt, die zich eind jaren zestig en vooral begin jaren zeventig voltrok. De Europese technocratie begon een last te worden die te weinig ruimte liet voor zijn politieke manier van denken. Na een tijdelijk voorzitterschap keerde hij terug naar Wapserveen, waar hij in een verbouwde boerderij

woonde. Mede onder invloed van Petra Kelly radicaliseerde Mansholts denken en zette hij zich tot zijn dood in voor milieuzaken en ontwikkelingsbeleid.

Van Merriënboers boek is goed leesbaar geschreven. Bovendien onderbouwt hij zijn verhaal met een gedegen bronnenonderzoek. Toch vertoont het onevenwichtigheid. Dat is in de eerste plaats te wijten aan het ontbreken van een duidelijke vraagstelling. In de inleiding wordt gesuggereerd dat het om een politieke biografie gaat, maar onduidelijk blijft wat de auteur daaronder verstaat. Het boek hinkt op twee gedachten: enerzijds staat de persoon Mansholt centraal, anderzijds vormen enkele hoofdstukken eerder een beleidsanalyse dan een biografie. Hoofdstuk 12 is bijvoorbeeld gewijd aan de EEG in de jaren zestig. De persoon Mansholt raakt hier op de achtergrond, terwijl De Gaulle en zijn obstructiepolitiek de hoofdrol krijgt toebedeeld. Pas aan het eind van het hoofdstuk formuleert de auteur het probleem: Waarom stapte Mansholt niet op? Dat was natuurlijk de vraag die door het hoofdstuk heen had moeten worden gegeven.

Erwin H. Karel

NAHI-Rijksuniversiteit Groningen

Joks Janssen, *Vooruit denken en verwijlen. De (re)constructie van het platteland in Zuidoost-Brabant, 1920-2000* (Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2006) 300 p. ISBN 907064178X. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit van Tilburg 2005.

Bij het lezen van dit fraaie boek van stedenbouwkundige Joks Janssen gingen mijn gedachten vaak uit naar het werk van de Amerikaanse stadssociologe Jane Jacobs. In haar werk zette Jane Jacobs zich altijd af tegen het moderniseringsdenken van stedelijke planners, die met hun functionele planning van de Noord-Amerikaanse steden een eenheidsworst hadden willen maken. Functionele planning werd op de tekentafel en in de architectuur uitgedrukt in zieloze betonwijken van elkaar gescheiden door snelwegen en bevolkt door een grote grauwe grijze massa. Jane Jacobs pleitte ervoor om de menselijke maat in wijken te behouden zodat de kwaliteit van het stedelijke landschap, die zich uitte in leefbaarheid, verscheidenheid en overzichtelijkheid, gewaarborgd bleef. Planners moesten volgens haar meer aandacht hebben voor de diversiteit van de mensen en gebouwen in deze wijken.

Joks Janssen neemt op het Brabantse platteland een soortgelijke ontwikkeling waar. Op het platteland zijn allerlei veranderingen in volle gang. Naast de landbouw zijn er de laatste decennia nieuwe functies bijgekomen, zoals wonen, werken, recreatie, waterberging, en natuurbouw. Recreatie en toerisme vormen de nieuwe economische dragers van het platteland. Het zich verstedelijkende platteland heeft een sterke consumptiefunctie gekregen, waarbij criteria als vermaak, beleving en schoonheid belangrijker worden. In dit proces versmelten platteland en landschap tot een 'plattelandschap'.

Echter, Joks Janssen betoogt dat het 'esthetisch-consumptieve' programma' in de toekomstige ruimtelijke opgave voor het landelijke gebied van Zuidoost-Brabant, vastgelegd in de 'Reconstructie van de zandgronden', geen ruimte krijgt. In de toekomstplannen wordt gekozen voor de boer, terwijl die niet meer een dominante positie op het platteland inneemt. De keuze vindt Janssen bevreemdend, want juist nu is het moment daar om een langetermijnvisie voor het platteland te ontwikkelen ten einde de kwaliteiten in het landschap te behouden en te versterken. Dat men in het debat over de ruimtelijke inrichting zo gefixeerd is op bestaande waardeoordelen en visies op het